

Ресурсне забезпечення продовольчої безпеки

У статті розглянуто наукові підходи стосовно дослідження продовольчої безпеки через її ресурсне забезпечення, яке визначає відтворювальні процеси в агропромислово-му комплексі. Особливу увагу приділено сучасному трактуванню виробничого потенціалу. Запропоновано напрями вдосконалення існуючих наукових положень щодо визначення продовольчої безпеки на основі відтворювально-ресурсного підходу.

Ключові слова: продовольча безпека, ресурсне забезпечення, виробничий потенціал, агропромисловий комплекс, відтворювальний процес.

И.И. Румык
кандидат экономических наук,
Университет экономики и права «КРОК»

Ресурсное обеспечение продовольственной безопасности

В статье рассмотрены научные подходы к определению продовольственной безопасности через ее ресурсное обеспечение, которое определяет воспроизводственные процессы в агропромышленном комплексе. Особое внимание уделено современной трактовке производственного потенциала. Предложены направления совершенствования существующих научных положений по определению продовольственной безопасности на основе воспроизводственно-ресурсного подхода.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, ресурсное обеспечение, производственный потенциал, агропромышленный комплекс, воспроизводственный процесс.

I. Rutyk
PhD in Economics,
Associate Professor of Finance and Banking Business Department,
“KROK” University

Resource Provision of Food Security

In the article the scientific approaches to determination of food security through its resource provision which determines reproductive processes in an agroindustrial complex going is examined. The special consideration is given to modern interpretation of production potential. Directions of existing scientific provisions improvement are offered in relation to determination of food security on the basis of reproductive-resource approach.

Keywords: food security, resource provision, production potential, agroindustrial complex, reproductive process.

Постановка проблеми

Обмежений доступ переважної більшості населення світу до продуктів харчування є результатом не лише зниження або відсутності достатньої платоспроможності, а й впливу змін клімату та продуктивності сільськогосподарського

виробництва. Зміни у сфері виробництва і споживання продуктів харчування мають безпосередній вплив на стан добробуту тарівень життя населення. Продовольча проблема має світовий глобальний характер, який, у свою чергу, визначає стан національної безпеки країни.

Для забезпечення продовольчої безпеки необхідно враховувати співвідношення між продукцією власного та імпортного виробництва, стан розвитку переробних галузей, заготівельних і торговельних закладів, встановлення доступних основній масі населення цін на продукти харчування тощо. Оскільки виробничі ресурси формуються усфері агропромислового виробництва, то відповідно й агропромисловий комплекс виступає гарантом соціально-економічної стабільності суспільства, економічної безпеки та політичної незалежності держави. При цьому створюються умови і формуються механізми для протидії економічним загрозам, розвитку відтворювальних процесів у агропромисловому виробництві.

Відсутність системного підходу та аграрної політики з чітко вираженими стратегічними пріоритетами, дисбаланс між ресурсними елементами відтворення в агропромисловому комплексі зумовили дисбаланс соціально-економічних процесів розвитку національної економіки та суспільства. На наш погляд, наукові праці щодо функціонування тарозвитку агропромислового комплексу як основи виробництва продуктів харчування належним чином не забезпечені достатньо обґрунтованими методичними та аналітичними напрацюваннями стосовно дослідження продовольчої безпеки через ресурсне її забезпечення як складової частини економічної, а зрештою національної безпеки.

Цей напрям наукового пошуку передбачає забезпечення відтворювального процесу, що включає збалансоване використання земельних, лісових і водних, трудових і матеріальних ресурсів. Розроблення наукових засад формування продовольчої безпеки, яка відповідає принципам ринкової економіки та сучасним змінам у структурі агропродовольчого виробництва, збереження продуктивності агроресурсів залишається актуальною та має практичне значення й нині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам, пов'язаним із продовольчим забезпеченням, розширеним розвитком підприємств агропромислового комплексу, відтворювальним процесам у сільському господарстві, розробленням відповідного економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки завжди приділялася значна увага. Це знаходить своє відображення в працях таких вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, як П.В. Борщевський [9], В.І. Власов [1], В.І. Грушко [12], С.М. Кваша [11], Ю.Я. Лузан [4], В.В. Попова [2], П.Т. Саблук [1;6] та інших.

Більшість учених визначають основним у характеристиці продовольчої безпеки здатність держави гарантовано задовольняти потреби в продуктах харчування населення країни. Продовольча безпека розглядається в контексті можливості держави гарантувати задоволення попиту в продовольстві на рівні, що забезпечує нормальний фізіологічний та інтелектуальний рівні життєдіяльності населення. На наш погляд, недостатньо уваги приділяється ресурсній складовій продовольчої безпеки, її впливу на економічну безпеку держави з урахуванням ресурсного забезпечення на різних рівнях діяльності господарських суб'єктів. Ці та інші аспекти вимагають подальшого наукового обґрунтування, зокрема в нових економічних умовах, що й обумовило актуальність дослідження.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

У вітчизняній науці наявні суперечливі судження щодо реального стану агропромислового комплексу та його значення для розвитку національної економіки. З одного боку, стан галузі визначається лише як похідна економічної політики в межах усєї економіки. З іншого – поширена думка, що аграрний сектор займає передові позиції економіки для успішного макроекономічного розвитку. Останнє обстоюють учені Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» [1]: «... Ми переконані: якщо аграрний потенціал України реалізувати повністю, то експорт його продукції може скласти 16-18 млрд. дол., за рахунок чого будуть задоволені потреби держави вусіх видах енергетичних ресурсів».

Однак інші вчені, посилаючись на світову практику, вважають, що пріоритетна орієнтація стратегії розвитку на аграрну галузь означає формування екзогенно-залежної моделі економіки [2].

Такі суперечки та наукові дискусії обумовлені широким спектром впливу сільськогосподарського виробництва на макроекономічні процеси. Незаперечним є той факт, що ця галузь є базовою в Україні, а тому питання встановлення закономірностей її розвитку повинні розглядатися як пріоритетні для економічної науки.

Переважає більшість учених вважає, що від стану агропромислового комплексу безпосередньо залежить рівень продовольчої безпеки України [3]. Нині в АПК зосереджено більше половини виробничих фондів, виробляється близько половини ВВП, дві третини товарів народного споживання, працює майже третина працездатного населення. Забезпечення продовольчої безпеки значною мірою залежить від потенціалу агропродовольчого сектору. Сільськогосподарський потенціал є, без сумніву, головною основою зростання національного доходу та забезпечення продовольчої безпеки країни. Аграрний сектор забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, формує її 17-18% валового внутрішнього продукту [4].

Аналіз наукових робіт, присвячених досліджуваній проблематиці, показав, що існує ряд аспектів, які вимагають наукового обґрунтування. На нашу думку, у вітчизняних публікаціях недостатньо уваги приділяється ресурсній складовій продовольчої безпеки, її впливу на економічну безпеку та соціально-економічні наслідки в умовах кризи, зміни структури агропромислового виробництва. Це й обумовило актуальність статті.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в дослідженні ресурсного забезпечення продовольчої безпеки як складової економічної та національної безпеки на сучасному етапі розвитку держави.

Вклад основного матеріалу дослідження

Україна за своїм природно-ресурсним потенціалом займає провідне місце серед інших країн світу. Але цей потенціал використовується надзвичайно неефективно, агропромисловий комплекс значно відстає за рівнем розвитку від прогресивних країн світу та характеризується такими рисами: зменшення обсягів виробництва продукції, зниження родючості ґрунтів, дисбаланс у експорті-імпорті продуктів харчування, сировинна спрямованість експорту, демографічна криза, низька платоспроможність, безробіття, низька конкурентоспроможність продукції тощо [5].

На думку П.Т. Саблука, у відтворювальному процесі слід урахувувати зрозумілу для кожного селянина істину, що в сільському господарстві, крім праці,

джерелом багатства є земля, культурна рослинність, основні й оборотні засоби [6, с. 12].

Багато зарубіжних і вітчизняних науковців також зазначають, що в продовольчій безпеці головна неповторна субстанція, яка забезпечує одержання врожаю та є базою для виробництва тваринницької продукції, – це земля. Ще Т. Мальтус розглядав землю в якості основного природного ресурсу та виділяв дві головні особливості: її обмеженість і дію закону зменшення родючості [7].

Однак переважна більшість дослідників поняття продовольчої безпеки практично не пов'язують її визначення з ресурсним забезпеченням, яке є основою відтворювальних процесів у сільському господарстві [8]. Лише деякі з них приділяють увагу безпосередньому взаємозв'язку продовольчої безпеки та ресурсного забезпечення.

Так, П.В. Борщевський продовольчу безпеку трактує як забезпечену відповідними ресурсами, потенціалом і гарантіями здатність держави незалежно від зовнішніх і внутрішніх умов (загроз) задовольняти потреби населення країни та кожного громадянина в продуктах харчування, необхідних товарах... [9, с. 67].

Майже аналогічне визначення продовольчої безпеки дають В. Єсіпов і Г. Маховикова [10] – це забезпечена відповідними ресурсами, потенціалом і гарантіями здатність держави забезпечити потреби населення продуктами харчування (незалежно від зовнішніх і внутрішніх загроз) в обсягах, якості й асортименті, що відповідають прийнятим стандартам і нормативам.

На думку С.М. Кваші [11] продовольча безпека є важливою складовою загальнодержавної політики. Він виділяє три аспекти продовольчої безпеки: політичний, економічний, соціальний. Саме економічний аспект включає здатність держави до мобілізації внутрішніх ресурсів і агроекономічного потенціалу країни для організації виробництва сільськогосподарської продукції та постачання населення продовольством переважно за рахунок власного виробництва.

Як переконує В.І. Грушко, тільки наявність запасів необхідних ресурсів дозволяє зупинити збої у виробництві... [12, с. 38]. Це блокує диспропорційність та сприяє вибору і переходу до оптимальної структури виробництва.

Таким чином, притримуючись цілей системи продовольчої безпеки, можна виділити взаємопов'язані групи факторів, що характеризують її забезпечення і зумовлюють зміну її стану. Від аналізу цих факторів і правильного тасовчасного реагування на них залежить побудова ефективної системи забезпечення продовольчої безпеки в системі економічної безпеки в сучасних умовах. Загрози національним інтересам держави в забезпеченні необхідного рівня власного виробництва сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства виникають через розбалансування всіх основних пропорцій виробництва.

Основні фактори, що характеризують рівень забезпечення продовольчої безпеки, подано на рис. 1.

Сукупність ресурсів відповідного обсягу та якості визначає виробничі можливості сільського господарства. Наявність можливостей маневру різними ресурсами та їх видова трансформація вимагають вибору їх оптимальної сукупності з багатьох варіантів. У зв'язку з тим, що кожний варіант поєднання ресурсів має свої оптимальні пропорції, можна допустити, що будуть виникати надлишки деяких ресурсів, які не задіяні в процесі виробництва та мають низькі властивості трансформації в ресурси іншого виду. Тоді сукупний потенціал всіх ресурсів, задіяних в процесі виробництва продукції без урахування надлишків, буде визначати виробничий потенціал усього агропромислового комплексу.

Становить інтерес розробка А.І. Попова [14], який розглядає взаємопов'язану

Рис. 1. Основні фактори, що забезпечують рівень продовольчої безпеки

Джерело: [13]

сукупність потенціалів: виробничого, агроресурсного, природно-кліматичного і біологічного.

Виробничий потенціал охоплює сукупність наявних ресурсів, які використовуються при виробництві рослинницької та тваринницької продукції за допомогою відповідних технологій. Сюди входить також процес переробки та інфраструктура обслуговуючих служб і підприємств. Агроресурсний потенціал включає в себе природно-кліматичні і земельні ресурси, виражені безпосередньо в родючості ґрунтів. До природно-кліматичного потенціалу належать клімат, ґрунт, водні ресурси тощо. Біологічний потенціал характеризується можливостями рослин і тварин створювати відповідну продукцію.

На нашу думку, важливим напрямом дослідження природних ресурсів є обґрунтування потреби в них, яка розраховується виходячи з нормативів ресурсозберігаючих прогресивних технологій, організації ефективного міжгосподарського та внутрішньогосподарського використання, методів управління природокористуванням.

Підвищення ефективності функціонування агропромислового сектору в сучасних умовах потребує додаткових вкладень грошових і матеріальних засобів у вигляді нових машин і технологій, упровадження нових перспективних сортів, використання продуктивних тварин, постійного підвищення кваліфікації трудових ресурсів, знання іноземних мов і технологій, співпраці та виходу на нові міжнародні ринки, не лише європейських, а й азійських і африканських країн. Тобто йдеться про істотні вкладення економічних і соціальних ресурсів для розроблення напрямів підвищення ефективності використання виробничого потенціалу.

Таким чином, теоретичний підхід, який ми застосовуємо для інтерпретації категорії «продовольча безпека» з ресурсно-відтворювальної точки зору, базується на класифікації сукупності природних, економічних і соціальних ресурсів агропромислового комплексу (рис. 2).

Значимість ресурсів визначається в процесі виробництва і характеризується їхнім впливом на кінцеві результати діяльності. Основним елементом виробничого потенціалу агропромислового комплексу є економічні ресурси, що забезпечують процес виробництва. Економічна складова потенціалу галузі визначається залученими у виробничий процес матеріально-технічними та нематеріальними ресурсами. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та високі результати діяльності неможливі без високого рівня кваліфікації кадрів і ступеня використання трудових ресурсів, які необхідно постійно поповнювати

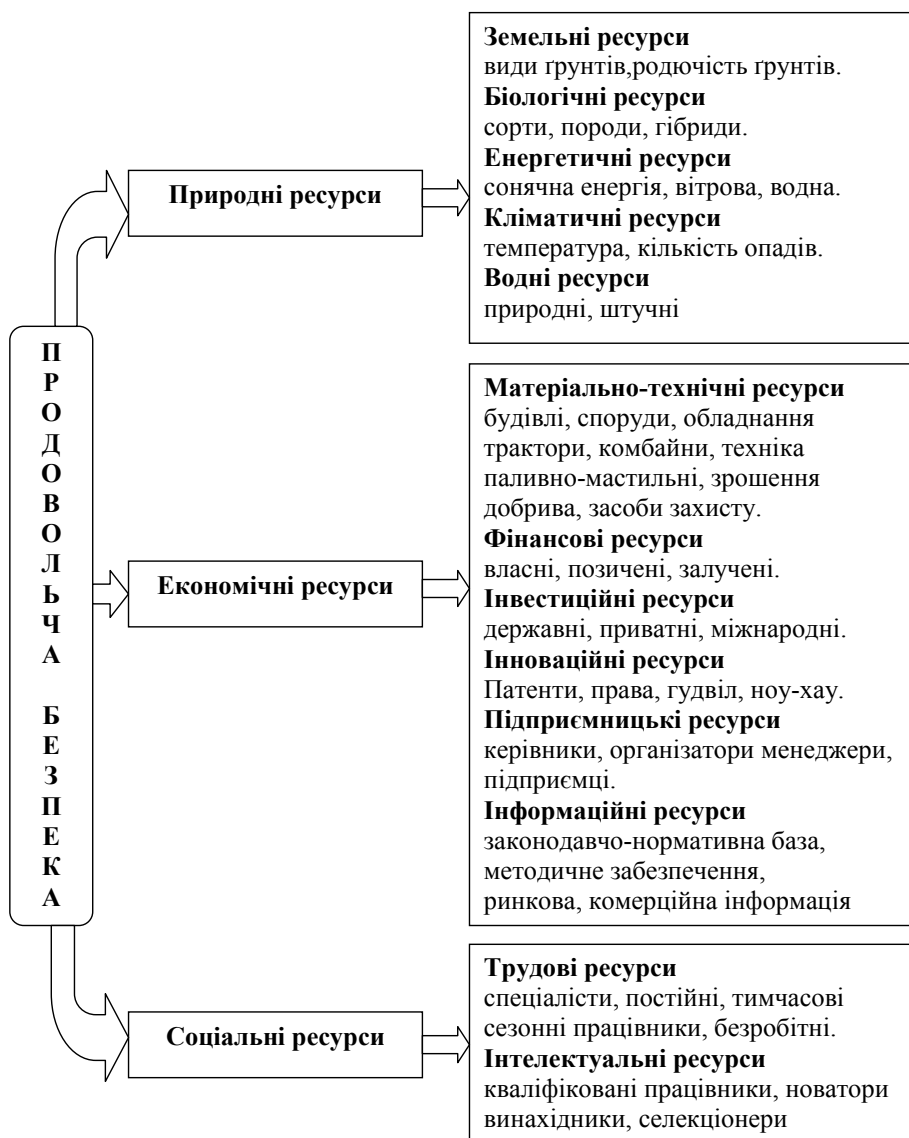

Рис. 2. Ресурсно-відтворювальне забезпечення продовольчої безпеки

Джерело: авторська розробка

спеціалістами, інтелектуальними та підприємницькими ресурсами. Організація раціонального високоєфективного використання природних ресурсів, у першу чергу земельних, – одне з найважливіших народногосподарських загальноекономічних та організаційно-правових політичних завдань, яке стоїть сьогодні перед суспільством. Інноваційний процес як базовий внутрішній фактор технологічного розвитку є основним напрямом сучасних ринкових відносин. Успіх технологічної політики залежить від її інтеграції з науковою та промисловою політикою.

Таким чином, за функціональними ознаками ресурсні складові виробничого потенціалу є якісно однорідними, а за ступенем впливу на виробничий процес і кінцеві результати його елементи неоднорідні. Деякі в одних ситуаціях і конкретних умовах значно більше визначають результати агропромислового виробництва, ніж інші, і навпаки.

Дослідження наукового підходу до визначення поняття «продовольча безпека» з точки зору її ресурсного забезпечення показують, що функції держави повинні зводитися до створення умов для розвитку ринкового механізму господарювання, контролю за використанням ресурсів у сільському господарстві, підтримки та захисту економічних інтересів товаровиробників, формування продовольчих запасів і резервних фондів. Нові умови господарювання характеризуються постійно зростаючим впливом факторів зовнішнього середовища, які безпосередньо визначають характер зміни структури агропромислового виробництва, вносять істотні корективи в господарську діяльність, процеси формування та використання ресурсного потенціалу. У цій ситуації держава повинна сприяти раціональному використанню ресурсів, їх якісному покращенню в довгостроковій перспективі.

Висновки

Стабілізація та підвищення ефективності агропромислового виробництва визначається обґрунтованістю та дієвістю механізмів управління виробничими відносинами на всіх рівнях, підходів до формування і використання виробничого потенціалу, механізмів державного, ринкового та внутрішньогалузевого впливу та регулювання, їх відповідності новим умовам здійснення господарської діяльності.

Необхідність продовольчого забезпечення та величина виробничого потенціалу визначається наявністю, якістю, збалансованістю природних, матеріальних, фінансових, трудових, інвестиційно-інноваційних, інформаційних та інших ресурсів, у процесі взаємодії яких реалізується їхня інтеграційна здатність виробляти визначені обсяги та види продукції відповідної якості.

Аналіз наукових підходів до визначення категорії продовольчої безпеки показав необхідність подальших досліджень. Лише маючи відповідне ресурсне забезпечення і задовольнивши потреби населення у продовольстві, держава може витратити матеріальні та трудові ресурси на інші види виробництва. В умовах скорочення виробничого потенціалу, застосування різних за якістю матеріально-технічних ресурсів, обмеженого як внутрішнього, так і зовнішнього фінансування вимагає вирішення проблема формування ефективної системи забезпечення та регулювання їх збалансованості. Необхідно визначити можливе їх раціональне співвідношення та межі взаємозаміни. Лише в такому разі можна гарантувати продовольчу безпеку, забезпечити населення якісним продовольством, насамперед, вітчизняного виробництва.

Література

1. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство: монографія / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.

2. *Попова В.В.* Індексне оцінювання ефективності сільськогосподарського виробництва / В. В. Попова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-prensa.com/article-544.html>
3. *Джурик Н.Р.* Продовольча безпека України / Н.Р. Джурик, С.В. Майкова, М.П. Ковальчук, В.В. Гаврилишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltn/21_4/189_Dzhu.pdf
4. *Лузан Ю.Я.* Перспективи створення самозабезпечувальної енергетичної системи ведення сільськогосподарського виробництва / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – №4. – С. 40-48.
5. *Головня О.М.* Економічне зростання сільського господарства як напрям забезпечення сталого соціального розвитку сільських територій / О.М. Головня // Економіка та держава – 2010. – №11. – С. 30.
6. *Саблук П.Т.* Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в XXI столітті / П.Т. Саблук. – К., 2001. – 94 с.
7. *Мальтус Т.Р.* Опыт о законе народонаселения / Т.Р. Мальтус [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buklib.net/books/25559/>
8. *Румик І.І.* Понятійні аспекти продовольчої безпеки як складової національної безпеки України / І.І. Румик // Збірник наукових праць «Вчені записки Інституту економіки та права «КРОК». – Вип. 35. – К., Університет економіки та права «Крок», 2014.
9. *Борщевський П.В.* Продовольча безпека країни: стан і тенденції / П.В. Борщевський // Розбудова держави. – 2009. – №1-6. – С. 66-73.
10. *Есипов В.* Внутренние и внешние угрозы продовольственной безопасности России / В. Есипов, Г. Маховикова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rustrana.ru/article.php?nid=13867>
11. *Кваша С.М.* Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку / С.М. Кваша. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2000. – 252 с.
12. *Грушко В.И.* Структура агропромышленного комплекса и рынок / В. И. Грушко. – К., ИЕА, 1996. – 243 с.
13. *Одінцов М.М.* Моделирование факторов формирования продовольчої безпеки / М.М. Одінцов // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?operation=1&iid=113>
14. *Попов А.И.* Повышение эффективности формирования экспортного потенциала предприятий / А.И. Попов: Автореф. дисс. ... канд. экон. наук. – Симферополь: КГАУ, 1998. – 156 с.

УДК 338.001.36

В.І. Терехов

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри управління фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Б.М. Одягайло

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної
діяльності та логістики,
Університет економіки та права «КРОК»*

Інноваційні ринки України в системі підвищення конкурентоспроможності та безпеки національної економіки

У статті викладено концептуальні засади формування вітчизняних ринків інно-